

Maciej Małolepszy¹
Monika Pierzchlewicz²

Wykonywanie pracy społecznie użytecznej w ramach kary ograniczenia wolności

Performing Socially Useful Work as a Part of the Penalty
of Limitation of Liberty

1. Wprowadzenie

Kara ograniczenia wolności funkcjonuje w polskim systemie prawnym blisko 50 lat. Pomimo wielu lat doświadczeń i reform kara ta w dalszym ciągu wykorzystywana jest przez sądy dość rzadko. Zapewne istnieje wiele przyczyn tego stanu rzeczy i nie sposób ich omówić w krótkim artykule naukowym. Z tego powodu niniejsza publikacja będzie się koncentrować wyłącznie na jednym elemencie kary ograniczenia wolności, jakim jest wykonywanie pracy społecznie użytecznej. Nie ulega wątpliwości, że jest to jeden z najważniejszych elementów kary ograniczenia wolności i od ukształtowania procesu wykonania prac społecznie użytecznych zależy skuteczność tej kary.

Celem niniejszej pracy jest analiza dwóch elementów procesu wykonywania prac społecznie użytecznych w ramach kary ograniczenia wolności. Po pierwsze, analizie zostanie poddany model wyboru miejsca pracy. Bez wątpienia odgrywa on kluczową rolę dla późniejszego procesu resocjalizacyjnego skazanego i jego skuteczności. Miejsce pracy winno bowiem uwzględniać nie tylko indywidualne predyspozycje

¹ Maciej Małolepszy – Prof. EUV i UZ dr hab.; Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, Uniwersytet Zielonogórski / Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder); University of Zielona Góra.

² Monika Pierzchlewicz – doktorantka, Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą / LL.M., Ph.D. candidate, Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder).

i kwalifikacje osoby skazanej, lecz także – w celu spełniania celów kary ograniczenia wolności – ewentualne oczekiwania skazanego. Wątpliwe bowiem jest, czy obecna regulacja prawna w sposób zadowalający i kompleksowy tę problematykę reguluje i gwarantuje wybór miejsca pracy, które stwarza szansę na pozytywny efekt wykonywania kary ograniczenia wolności. Po drugie, przedmiotem niniejszej analizy będzie kwestia nieodpłatności wykonywanej pracy. Powstaje bowiem pytanie, czy nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne wykonywana w ramach kary ograniczenia wolności w praktyce prowadzi do pełnej resocjalizacji osób skazanych. Można bowiem podać w wątpliwość, czy nieodpłatne wykonywanie pracy jest w stanie faktycznie zmienić postawę skazanego. Poza tym narzuca się pytanie, czy brak motywacji części skazanych do podjęcia pracy i wytrwania do jej końca nie wynika właśnie także z tego, iż za swoją pracę nie otrzymują oni żadnego wynagrodzenia. W tym kontekście rozważenia wymaga pytanie, czy można by ten cel osiągnąć poprzez wykonywanie odpłatnej pracy i związane z tym dokonywanie potrąceń z wynagrodzenia, a jeśli tak, to czy istnieją ku temu odpowiednie instrumenty prawne.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiona próba udzielenia odpowiedzi na wyżej postawione pytanie. W pierwszej kolejności – dla zrozumienia omawianej tu problematyki – przedstawione zostaną treść oraz cele kary ograniczenia wolności. W dalszej części artykułu mowa będzie o obecnym rozwiązaniu prawnym dotyczącym wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz o możliwości zmiany formy obowiązku wykonywania tej pracy na potrącenie wynagrodzenia. Przedstawione zostaną obowiązujące regulacje prawne dotyczące wyboru miejsca pracy w ramach wykonywania tej kary. Wskazane zostaną także słabości i luki przyjętego rozwiązania prawnego. W ostatniej części artykułu przedstawiona zostanie propozycja nowej regulacji prawnej spełniającej cele kary ograniczenia wolności w sposób pełniejszy.

2. Treść kary ograniczenia wolności

Dla zrozumiałego przedstawienia wyżej zasygnalizowanej problematyki zasadne jest choćby skrótowe przedstawienie obecnego kształtu kary ograniczenia wolności. Stosownie do brzmienia art. 34 § 1a k.k.³ kara

³ Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553, dalej: k.k.

ograniczenia wolności polega na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne⁴ lub na potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd. Wskazane obowiązki orzeka się łącznie lub osobno (art. 34 § 1b k.k.). Kara ograniczenia wolności może więc w obowiązującym stanie prawnym przybrać dwie formy. Poza tym w czasie odbywania tej kary skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu i jest zobowiązany do udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary (art. 34 § 2 k.k.). Treścią kary ograniczenia wolności, a zarazem dolegliwością dla skazanego jest zatem ograniczenie jego wolności wyboru miejsca pobytu, wolności wyboru pracy i miejsca jej wykonywania oraz wolności w zakresie organizacji wolnego czasu (gdy skazany wykonuje pracę na cele społeczne) lub wolności w zakresie dysponowania wynagrodzeniem za pracę (jeśli obowiązek pracy polega na potrąceniu wynagrodzenia za dotychczasową pracę)⁵. Kara ta jest więc szczególnym, złożonym rodzajem sankcji, który polega na ograniczeniu swobody skazanego w korzystaniu z jego praw i wolności⁶, i jawi się jako rozbudowany zespół obowiązków ciążących na skazanym⁷.

Wskazać w tym miejscu należy, że dolegliwością odbywania prac społecznie użytecznych jest w szczególności to, że skazany musi odbywać karę nieodpłatnie⁸. Za wykonaną pracę skazany nie otrzymuje żadnego wynagrodzenia, co ma mu uzmysłwić nieopłacalność popełniania przestępstw⁹. Pamiętać przy tym należy, że praca sama w sobie dolegliwością nie jest, a staje się nią w momencie świadczenia jej jako kary¹⁰. W sytuacji potrącania wynagrodzenia chodzi natomiast o dolegliwość materialną.

Na marginesie warto także dodać, że głównym elementem przemawiającym za wprowadzeniem kary ograniczenia wolności do polskiego

⁴ Nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne wykonywana jest w ramach kary ograniczenia wolności, natomiast praca społecznie użyteczna orzekana jest zamiast grzywny, której egzekucja okazała się bezskuteczna. W dalszej części artykułu mowa będzie o tych dwóch formach pracy, a powyższe pojęcia będą używane zamiennie.

⁵ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 42.

⁶ K. Politowicz, *Uwagi...*, s. 95.

⁷ G. Piekut, *Konsekwencje...*, s. 134.

⁸ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 28.

⁹ Zob. M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 28.

¹⁰ E. Hryniewicz, *Obowiązek...*, s. 110.

porządku prawnego było ograniczenie stosowania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności oraz chęć poszerzenia dość ubogiego katalogu kar¹¹.

3. Cele kary ograniczenia wolności

Relevantne z punktu widzenia czynionych tu rozważań, przede wszystkim instytucji prac społecznie użytecznych, jest w dalszej kolejności przedstawienie celów kary ograniczenia wolności.

Stosownie do brzmienia art. 53 § 1 k.k.w.¹² wykonywanie kary ograniczenia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Na etapie wykonywania tej kary kładzie się więc nacisk na jej resocjalizujący charakter¹³. Niemniej jednak w literaturze wskazuje się, iż cele kary *in genere* można określić na podstawie zawartych w art. 53 § 1 k.k.¹⁴ dyrektyw jej wymiaru¹⁵. I tak, wyróżnia się następujące cele kary:

- 1) cel sprawiedliwościowy, realizujący poprzez określone przez prawo kryteria formalne¹⁶ ideę sprawiedliwości,
- 2) cel szczególnoprewencyjno-wychowawczy, który polega na zapobieganiu powrotowi sprawcy do popełniania przestępstw (prewencja szczególna) oraz na kształtowaniu w nim postawy poszanowania dla wartości leżących u podstaw porządku społecznego i prawnego,
- 3) cel ogólnoprewencyjny, który polega na kształtowaniu świadomości prawnej społeczeństwa (prewencja ogólna),
- 4) cel kompensacyjny, który polega na naprawieniu szkody wyrządzonej przestępstwem¹⁷.

¹¹ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 349.

¹² Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 2018, poz. 652, tekst jedn. ze zm., dalej: Kodeks karny wykonawczy, k.k.w.

¹³ E. Hryniewicz, *Obowiązek...*, s. 109.

¹⁴ Stosownie do brzmienia tego przepisu sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

¹⁵ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 53.

¹⁶ Takie jak wspomniemość kary do stopnia winy sprawcy i stopnia społecznej szkodliwości czynu.

¹⁷ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 53 i n.

Kara ograniczenia wolności winna realizować każdorazowo wszystkie wyżej wymienione cele¹⁸. Niemniej jednak, mając na uwadze treść przepisu art. 53 § 1 k.k.w., ustawodawca – jak już była o tym mowa – na etapie wykonywania kary ograniczenia wolności akcentuje cele wychowawcze¹⁹. Wykonywanie tej kary winno bowiem prowadzić do kształtowania społecznie pożądanych postaw skazanego, przede wszystkim poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Niewątpliwie cel ten wspiera regulacja art. 53 § 2 k.k.w., zgodnie z którą skazany ma obowiązek sumiennie wykonywać ciężące na nim obowiązki, a w miejscu pracy lub pobytu przestrzegać ustalonych zasad zachowania, porządku i dyscypliny. Na pierwszym planie stoi więc resocjalizacja skazanego. Wykonywanie kary ograniczenia wolności prowadzić powinno przede wszystkim do zmiany postawy skazanego. Ma to być wychowywanie przez pracę²⁰. Ustawodawca zdecydował się więc na pracę jako metodę wychowawczą, a samą pracę uznał za wystarczającą do osiągnięcia tego celu²¹. Wykonywanie tej pracy winno bowiem unaoczniać skazanemu szkodliwość jego własnego czynu i służyć temu, by uświadomił on sobie właściwy sens własnej odpowiedzialności²². Podkreślenia jednak wymaga to, że nie może to być praca dowolna, lecz musi mieć ona walor społeczny, czyli być wykonywana na rzecz społeczeństwa²³. Kara ograniczenia wolności jest więc w samej swojej istocie nakierowana na poprawę sprawcy, a nie na represję²⁴.

Zaznaczyć w tym miejscu jednak należy, że celem omawianej kary nie jest uzyskanie korzyści materialnych, jakie płyną z nieodpłatnej pracy skazanego²⁵. Chodzi bowiem przede wszystkim o korzyści społeczne polegające na zmianie postawy skazanego, co prowadzi w konsekwencji do odstąpienia przez niego od popełniania przestępstw²⁶. Wskazać

¹⁸ Zob. R. Giętkowski, *Kara...*, s. 53.

¹⁹ L. Osiński, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 53, nb. 10; A. Gerecka-Żołyńska, W. Sych, *Prawo...*, s. 101; szerzej R. Giętkowski, *Kara...*, s. 53 i n.

²⁰ M. Szewczyk, *O nowy...*, s. 523.

²¹ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 350.

²² R. Giętkowski, *Kara...*, s. 54.

²³ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 349.

²⁴ T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 120.

²⁵ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 27; A. Gerecka-Żołyńska, W. Sych, *Prawo...*, s. 101.

²⁶ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 27.

w dalszej kolejności należy, że celem kary ograniczenia wolności nie jest także przysporzenie skazanemu jak największej dolegliwości, gdyż mogłoby to prowadzić do pogłębienia negatywnego stosunku niektórych skazanych do pracy²⁷. Dolegliwość kary powinna służyć kształtowaniu w skazanym świadomości nieopłacalności popełniania przestępstw²⁸. Pamiętać także należy, że unormowanie celów kary ograniczenia wolności w art. 53 § 1 k.k.w. łączyć trzeba z innymi regulacjami określającymi status skazanego w postępowaniu wykonawczym, w szczególności z art. 4 k.k.w., który nakazuje wykonywanie kary w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego²⁹. Kończąc rozważania na temat celów kary ograniczenia wolności, nadmienić należy, że zmiana postawy skazanego jako główny cel omawianej kary jest procesem, który nie dokonuje się z dnia na dzień³⁰. Warto także dodać, że zawodowy kurator sądowy, wykonując orzeczenie o karze ograniczenia wolności, zawsze winien mieć na uwadze wyżej omówiony cel tej kary, a wszystkie jego decyzje powinny być temu celowi podporządkowane³¹.

Powstaje teraz pytanie, czy obecna regulacja prawna dotycząca nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz możliwości zmiany obowiązku tej pracy na potrącenie wynagrodzenia faktycznie wyżej przedstawione cele w najwyższym stopniu realizuje, czy też istnieje potrzeba wprowadzenia nowej regulacji prawnej, realizującej te cele bardziej efektywnie.

4. Obowiązujące przepisy

Działania związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w dużej mierze spoczywają na kuratorach sądowych. Stosownie bowiem do treści art. 55 § 2 zd. 1 k.k.w. czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności oraz obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę wykonuje sądowy kurator zawodowy. Natomiast nadzór nad wykonywaniem tej kary oraz czynności orzecznicze leżą w gestii sądu rejonowego, w którego okrę-

²⁷ Zob. M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 27–28.

²⁸ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 53.

²⁹ K. Postulski, w: *Kodeks...*, s. 495.

³⁰ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 28.

³¹ M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności...*, s. 166; K. Postulski, w: *Kodeks...*, s. 525.

gu kara jest lub ma być wykonywana (art. 55 § 1 k.k.w.). Obowiązki kuratorów związane z wykonywaniem omawianej kary sprecyzowane zostały w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dn. 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych³². Drugim, relevantnym z punktu widzenia czynionych tu rozważań aktem prawnym jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna³³. Poniżej zostaną bliżej scharakteryzowane dwie formy obowiązku pracy w ramach kary ograniczenia wolności, a mianowicie wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz zmiana obowiązku świadczenia tej pracy na potrącenie wynagrodzenia.

4.1. Nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne³⁴

Zgodnie z art. 35 § 1 k.k. nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne jest wykonywana w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym. W celu wykonania tej kary sąd przesyła odpis orzeczenia właściwemu sądowemu kuratorowi zawodowemu (art. 56 § 1 k.k.w.). Z kolei właściwy organ gminy³⁵ wyznacza miejsca, w których może być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne. Otrzymałą od organu gminy listę miejsc (podmiotów), w których może być wykonywana omawiana praca, prezes sądu rejonowego przekazuje do właściwego zespołu kuratorskiej służby sądowej (§ 3 ust. 3 rozporządzenia z 2010 r.). Praca na cele społeczne jest wykonywana w podmiotach, dla których organ gminy, powiatu lub województwa jest organem założycielskim, a także w państwowych lub samorządowych jednost-

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, Dz.U. 2016, poz. 969, dalej: rozporządzenie z 2016 r.

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna, Dz.U. 2010, nr 98, poz. 634, dalej: rozporządzenie z 2010 r.

³⁴ Poniżej przedstawione zostaną ogólne zasady wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, natomiast w dalszej części artykułu mowa będzie o szczegółach dotyczących wyboru miejsca pracy.

³⁵ Tj. wójt, burmistrz lub prezydent miasta.

kach organizacyjnych oraz spółkach prawa handlowego z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa lub gminy, powiatu bądź województwa (art. 56 § 2 k.k.w.). Może ona być wykonywana także na rzecz instytucji lub organizacji reprezentujących społeczność lokalną oraz w placówkach oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, podmiotach leczniczych w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, fundacjach, stowarzyszeniach i innych instytucjach lub organizacjach użyteczności publicznej, niosących pomoc charytatywną, jeżeli podmioty te wyrażą na to zgodę (art. 56 § 3 k.k.w.), oraz na rzecz podmiotów, którym powierzono w dowolny sposób wykonywanie zadań własnych gminy, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 1–3, 4–6 lub 7–15 Ustawy z dn. 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym³⁶ (art. 56 § 4 k.k.w.).

W dalszej kolejności w terminie siedmiu dni od doręczenia orzeczenia sądowy kurator zawodowy wzywa skazanego oraz poucza go o prawach i obowiązkach oraz konsekwencjach wynikających z uchylenia się od odbywania kary, a także określa, po wysłuchaniu skazanego, rodzaj, miejsce i termin rozpoczęcia pracy, o czym niezwłocznie informuje właściwy organ gminy i podmiot, na rzecz którego będzie wykonywana praca (art. 57 § 1 k.k.w.)³⁷. Z uwagi na to, że decyzja ta podlega kontroli sądu, powinna ona zostać sporządzona na piśmie wraz z uzasadnieniem i doręczona skazanemu z odpowiednim pouczeniem co do trybu zaskarżenia³⁸. Pierwszy kontakt kuratora ze skazanym polega więc na rozmowie, podczas której kurator poucza go o wyżej wskazanych aspektach kary³⁹. Warto jeszcze raz zaznaczyć, że wyznaczenie przez kuratora rodzaju, miejsca i terminu rozpoczęcia pracy musi nastąpić po wysłuchaniu skazanego. Mowa o tym nie tylko w Kodeksie karnym wykonawczym (art. 57 § k.k.w.), lecz także treść tej regulacji została powtórzona we wspomnianym rozporządzeniu z 2016 r. (§ 25 ust. 4). Podkreśla to więc ważność tego elementu postępowania wykonawczego. Określenie miejsca, rodzaju i terminu rozpoczęcia przez skazanego pracy bez jego

³⁶ Dz.U. 2017, poz. 1875 i 2232 oraz Dz.U. 2018, poz. 130.

³⁷ Warto w tym miejscu również zauważyć, że do niedawna wspomniane pouczenie skazanego leżało w gestii sądu.

³⁸ M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności...*, s. 170.

³⁹ Por. też § 25 ust. 2 rozporządzenia z 2016 r.

wysłuchania nie jest bowiem prawnie dopuszczalne⁴⁰. W tym miejscu wskazać należy, że w miarę możliwości powinno uwzględnić się sugestie skazanego przy podejmowaniu decyzji w powyższym zakresie⁴¹. Jest to bowiem relewantne z punktu widzenia wyżej przedstawionych celów kary ograniczenia wolności⁴². Praca powinna być w odczuciu osoby skazanej pracą użyteczną, która może wpłynąć pozytywnie na zmianę sposobu jego życia oraz przyjętych przez niego wartości⁴³. Uwzględnienie ewentualnej prośby skazanego ma także na celu uniknięcie zarzutu naruszenia zakazu pracy przymusowej, wynikającego z art. 4 ust. 2 EKPC⁴⁴ i art. 8 ust. 3 lit. a MPPOiP⁴⁵. Służy to także jak najlepszemu dostosowaniu treści obowiązku pracy do osoby skazanej i aktywnemu włączeniu jej w proces resocjalizacji⁴⁶. Nietrudno bowiem zauważyć, że przydzielenie skazanemu pracy, co do której będzie on od samego początku żywić niechęć, mija się z celami omawianej kary. Negatywna postawa skazanego wobec pracy uniemożliwia wręcz jego proces resocjalizacyjny. Skazany bowiem w takiej sytuacji nie będzie chciał jej wykonywać, co nie pozwoli mu na dostrzeżenie wartości społecznych, jakie ta praca może ze sobą nieść. Ponadto mogłoby to nieść ze sobą ryzyko orzeczenia zastępczej kary pozbawienia wolności, której powinno się unikać. Osoba skazana powinna mieć choć w minimalnym zakresie pozytywny stosunek do przyszłej pracy, a można to uczynić poprzez uwzględnienie jej oczekiwań w momencie wyboru miejsca pracy⁴⁷. W literaturze wskazuje się także, że komentowany wymóg wysłuchania skazanego ma na celu również uniknięcie konieczności dokonywania zmian w zakresie określenia miejsca, rodzaju i terminu rozpoczęcia przez niego pracy⁴⁸, a także ma służyć wzbudzeniu w nim woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz

⁴⁰ T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 355.

⁴¹ Zob. T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 355.

⁴² K. Dąbkiewicz, w: *Kodeks...*, s. 298.

⁴³ Zob. K. Dąbkiewicz, w: *Kodeks...*, s. 298.

⁴⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dn. 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.

⁴⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dn. 16 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167. Zob. S. Lelental, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 57, nb. 3.

⁴⁶ R. Giętkowski, *Rola...*, s. 71.

⁴⁷ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 34.

⁴⁸ T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 355.

przestrzegania porządku prawnego⁴⁹. Podczas wysłuchania kurator powinien przedstawić osobie skazanej informację na temat podmiotów, które zostały wyznaczone przez właściwy organ gminy do wykonywania w nich kary, oraz uzyskać od skazanego informacje dotyczące jego stanu zdrowia, kwalifikacji zawodowych i możliwości wykonywania określonego rodzaju prac, co mogłoby pozwolić na ich uwzględnienie przy określeniu rodzaju, miejsca i terminu rozpoczęcia pracy⁵⁰. Po otrzymaniu decyzji osoba skazana powinna w wyznaczonym terminie zgłosić się do podmiotu, gdzie ma wykonywać omawianą pracę⁵¹. Na marginesie wskazać krótko należy, że wspomniany termin siedmiodniowy jest wyłącznie terminem instrukcyjnym, który winien zapewnić sprawne skierowanie wyroku do wykonania⁵². Ponadto kurator sądowy może wyznaczyć kilka rodzajów i zakładów pracy, w których osoba skazana wykonywałaby karę ograniczenia wolności w kolejno następujących po sobie okresach, które łącznie odpowiadałyby sumie okresu odbywania kary ograniczenia wolności⁵³.

4.1.1. Wybór miejsca pracy

Wybór miejsca pracy odgrywa kluczową rolę w procesie odbywania kary ograniczenia wolności i decyduje w znaczącej mierze o powodzeniu jej wykonywania⁵⁴. Miejsce pracy stanowi bowiem istotny element kształtowania dolegliwości kary i decyduje o jej skuteczności⁵⁵.

Decydującym przepisem dla określenia miejsca pracy osoby skazanej jest art. 54 k.k.w.⁵⁶ Stanowi on, że karę ograniczenia wolności wykonuje się w miejscu stałego pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca, chyba że ważne względy przemawiają za wykonaniem kary w innym miejscu. Jak już była o tym mowa, odpowiedzialny za wyznaczenie miejsca pracy skazanego jest kurator sądowy, który powinien kierować się zasadą, by było one położone w miejscu

⁴⁹ S. Leleńtal, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 57, nb. 2.

⁵⁰ L. Osiński, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 57, nb. 8.

⁵¹ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 358.

⁵² M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności...*, s. 169.

⁵³ K. Dąbkiewicz, w: *Kodeks...*, s. 299.

⁵⁴ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 33.

⁵⁵ T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 116.

⁵⁶ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 91.

jego zamieszkania lub zatrudnienia albo w niewielkiej odległości od nich, przy czym należałoby uwzględnić czasowe możliwości skazanego do wykonywania omawianej pracy⁵⁷. Jak słusznie wskazano w literaturze, w sytuacji, gdy skazany pracuje zawodowo lub uczy się w systemie dziennym, powinno się w miarę możliwości wyznaczyć podmiot, w którym można wykonywać pracę w soboty i niedziele⁵⁸. Zasadą więc jest, że komentowana kara wykonywana jest w miejscu stałego pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca. W literaturze wysunięto słuszny postulat, by z uwagi na ewentualne dojazdy skazanego do miejsca pracy, w odniesieniu do dużych miast miejsce zamieszkania utożsamiać nie z całym miastem, ale tylko z dzielnicą, w której skazany przebywa z zamiarem stałego pobytu⁵⁹. Natomiast jeżeli chodzi o kwestię niewielkiej odległości od wskazanego miejsca, należy mieć na uwadze, że jest to pojęcie ocenne i trudno ustalić jego treść⁶⁰. Niemniej jednak w literaturze pojawią się głosy, że nie powinno ono przekraczać 30 kilometrów, przy czym należy uwzględnić również czas niezbędny do dotarcia przez skazanego do wyznaczonego miejsca pracy⁶¹. Wskazuje się, że praca w niewielkiej odległości od wspomnianych miejsc będzie wówczas uzasadniona, gdy – co oczywiste – w miejscu zamieszkania lub zatrudnienia nie będzie dla niego odpowiedniej pracy, bądź też także w sytuacji wykonywania prac porządkowych na otwartej przestrzeni w miejscu zamieszkania skazanego, gdyż wówczas praca taka mogłaby się stać „karą publicznego pręgiarza”, co zaprzeczałoby celowi wychowawczemu prac społecznie użytecznych⁶².

Z uwagi na niedookreślony charakter tego zwrotu w literaturze zwrócono uwagę na konieczność jednoznacznego zdefiniowania tego pojęcia⁶³. Od omówionej zasady ustawodawca przewiduje wyjątek, mianowicie wykonywanie kary w innym niż wskazane wyżej miejsca, o ile przemawiają za tym ważne względy. Pojęcie to również nie zostało zdefiniowane w przepisach prawnych, a więc ustalenie, czy ważne względy zachodzą, winno być uzależnione od okoliczności konkretnego

⁵⁷ T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 354.

⁵⁸ Zob. T. Jedynek, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 354.

⁵⁹ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 91.

⁶⁰ Zob. R. Giętkowski, *Kara...*, s. 92.

⁶¹ Zob. R. Giętkowski, *Kara...*, s. 92.

⁶² Zob. R. Giętkowski, *Kara...*, s. 93–94.

⁶³ Tak T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 122.

przypadku. W literaturze jako przykład ważnych względów podano m.in. prośbę skazanego, jego szczególne umiejętności czy też konieczność zrekompensowania społeczności lokalnej wyrządzonej szkody⁶⁴.

W dalszej kolejności wskazać należy, że pod pojęciem miejsca pracy rozumieć należy nie sam zakład pracy, lecz wskazaną przez sąd miejscowość, gdzie osoba skazana ma wykonywać omawianą pracę, przy czym wskazanie tej miejscowości winno być połączone z wyznaczeniem konkretnego zakładu pracy, placówki, organizacji lub instytucji⁶⁵. Nie ulega wątpliwości, że istotnym elementem dla funkcjonowania prac społecznie użytecznych jest dostateczna liczba miejsc pracy – im więcej miejsc pracy będzie mieć kurator sądowy do dyspozycji, tym większe prawdopodobieństwo, że wybór miejsca pracy będzie odpowiedni dla każdej osoby skazanej⁶⁶. Nietrudno bowiem zauważyć, że sytuacja każdego skazanego może być inna, a co za tym idzie, istnieje potrzeba stworzenia wystarczającej liczby przeróżnych miejsc pracy. I tak dla skazanych, którym brakuje pewnych przymiotów do wykonywania pracy (jak sumienność, punktualność, systematyczność, zaangażowanie w pracę itp.) lub którzy mają szereg problemów życiowych, przydzielić należałoby specjalistyczne miejsca pracy, gdzie osoby skazane otrzymałyby odpowiednią pomoc⁶⁷. Należy mieć także na uwadze, że obok specjalistycznych miejsc pracy konieczne jest także utworzenie terapeutycznych miejsc pracy dla skazanych, którzy z uwagi na swoją chorobę czy uzależnienie wymagają specjalnego traktowania⁶⁸. Mogłyby one być zlokalizowane w ośrodkach leczenia uzależnień, gdyż w takich instytucjach pracują odpowiednie osoby, które posiadają wiedzę na temat postępowania z osobami uzależnionymi⁶⁹.

Jak już była o tym mowa, podmioty, w których może być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne, ustawodawca wymienia w art. 56 § 2–4 k.k.w. Tryb wyznaczania tych podmiotów reguluje wspomniane wyżej rozporządzenie z 2010 r. Nie odbiegając od tematu, procedura wyznaczania podmiotów, w których może być wykonywana

⁶⁴ L. Osiński, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 54, nb. 10. Inne przykłady wymienia także R. Giętkowski, *Kara...*, s. 94.

⁶⁵ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 90.

⁶⁶ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 29.

⁶⁷ Szerzej na ten temat – M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 30.

⁶⁸ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 31.

⁶⁹ Szerzej na ten temat – M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 31.

omawiana praca, wygląda w sposób następujący. Prezes sądu rejonowego sporządza corocznie opinię dotyczącą potrzeb sądu rejonowego w zakresie wykonywania pracy przez skazanych oraz przesyła ją niezwłocznie właściwemu organowi gminy. Wskazana opinia określa w szczególności przewidywaną na kolejny rok kalendarzowy liczbę skazanych zobowiązanych do wykonywania pracy, niezbędną liczbę godzin w przeliczeniu na jednego skazanego oraz w miarę potrzeby miejsce i rodzaj pracy. W dalszej kolejności, uwzględniając opinię, właściwy organ gminy wyznacza podmioty, w których może być wykonywana praca. Następnie informacja o podmiotach przekazywana jest prezesowi sądu rejonowego. Wskazana informacja wraz z opinią prezesa sądu rejonowego trafia później do rady gminy. Zaktualizowaną informację o wspomnianych podmiotach organ gminy przesyła bezpośrednio do właściwego zespołu kuratorskiej służby sądowej i ma obowiązek prowadzenia wykazu podmiotów, w których może być wykonywana omawiana praca. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że stosownie do brzmienia § 31 rozporządzenia z 2016 r. kurator ma obowiązek pozyskiwania wyżej wskazanych podmiotów, a w tym celu kierownik zespołu w porozumieniu z prezesem sądu rejonowego nawiązuje stałą współpracę z organami samorządu terytorialnego, a także z przedstawicielami innych podmiotów, o których mowa w art. 56 § 3 i 4 k.k.w.

Niemniej jednak zaznaczyć należy, że istnieje potrzeba stworzenia sprawnego systemu informacji co do miejsc, w których może być wykonywana kara ograniczenia wolności⁷⁰. Brak jest bowiem szczegółowych regulacji, które dotyczyłyby gromadzenia i przekazywania danych ich dotyczących⁷¹. Obawa, że luka skutkować będzie nikłym zaangażowaniem organów gminy w pozyskiwanie omawianych podmiotów, wydaje się więc uzasadniona⁷². Podkreślić jednak należy, że stworzenie wspomnianego systemu może się okazać z tego względu problematyczne, że podmiotem odpowiedzialnym za wyznaczanie takich placówek jest gmina, a placówki te mogą pochodzić nie tylko ze struktury organizacyjnej gminy, ale również powiatu, województwa, a nawet spoza systemu administracji publicznej⁷³. Problemem więc będzie nie tyle sama regulacja

⁷⁰ T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 117.

⁷¹ R. Giętkowski, *W sprawie...*, s. 39.

⁷² Zob. R. Giętkowski, *W sprawie...*, s. 39.

⁷³ T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 122.

prawna, co zapewnienie sprawnego systemu przepływu informacji⁷⁴. Wartą rozważenia kwestią jest stworzenie elektronicznej bazy danych na obszarze właściwości każdego sądu okręgowego, która będzie obejmować wszystkie aktualnie dostępne miejsca pracy⁷⁵. Należy bowiem mieć na uwadze, że do podmiotów, o których mowa w art. 56 § 3 i 4 k.k.w., nie znajdują zastosowania przepisy rozporządzenia z 2010 r. obligujące organ gminy do prowadzenia wykazu wspomnianych podmiotów⁷⁶. W konsekwencji brak jest jednolitej bazy danych o podmiotach, w których może być wykonywana przedmiotowa praca⁷⁷. Innym pomysłem mogłoby być powołanie osoby wyłącznie odpowiedzialnej za pozyskiwanie miejsc pracy i monitorowanie wskazanej sieci⁷⁸.

Jak już była o tym mowa powyżej, miejsce pracy sądowy kurator zawodowy określa po wysłuchaniu skazanego. Należy jednak w tym miejscu zwrócić szczególną uwagę na następujący problem. Mianowicie k.k.w. w żaden sposób nie obliguje kuratora do uwzględnienia ewentualnych sugestii skazanego co do miejsca pracy. Jak już zostało zasygnalizowane powyżej, negatywny stosunek osoby skazanej do pracy uniemożliwia osiągnięcie celu wykonywania omawianej kary. Aby zapobiec występowaniu takich sytuacji, warto rozważyć wprowadzenie do k.k.w. regulacji prawnej, która umożliwiałaby kuratorom odrzucenie sugestii skazanych wyłącznie z powodów enumeratywnie wymienionych w ustawie⁷⁹.

Zastanowić się także należy nad możliwością wyznaczenia skazanemu 7-dniowego terminu celem zaproponowania określonego miejsca pracy⁸⁰. W każdym razie należy unikać sytuacji, gdy kurator narzuca skazanemu miejsce pracy, którego on nie akceptuje⁸¹. Chodzi zatem o zmianę obecnego modelu, w którym podmiotem decyzyjnym jest wyłącznie kurator, a skazany musi się podporządkować jego decyzji. Wydaje się, że wzmocnienie pozycji skazanego na etapie wyboru miejsca pracy zwiększa szansę na to, że skazany podejmie prace społecznie

⁷⁴ Zob. T. Olszewski, *Propozycja...*, s. 122.

⁷⁵ M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 29.

⁷⁶ Por. § 9 i § 3 ust. 5 rozporządzenia z 2010 r.; M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 33.

⁷⁷ Szerzej na ten temat M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 32–33.

⁷⁸ Szerzej na ten temat M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 32.

⁷⁹ Por. M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 34.

⁸⁰ Zob. M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 34.

⁸¹ Szerzej na ten temat – M. Małolepszy, *Pomocniczy...*, s. 34–35.

użyteczne i wytrwa w nich do końca. Nie ma powodu, by kurator miał tak silną pozycję na tym etapie postępowania wykonawczego. Jego rola powinna sprowadzać się do skontrolowania tego, czy zaproponowane przez skazanego miejsce spełnia ustawowe wymogi i daje szansę na osiągnięcie celów, jakie ustawodawca stawia przed karą ograniczenia wolności.

4.1.2. Praktyka

W kontekście analizowanych problemów warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań przeprowadzonych przez Najwyższą Izbę Kontroli w latach 2009–2011, dotyczących tworzenia warunków do wykonywania kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz prac społecznie użytecznych⁸².

Celem wyżej wskazanej kontroli było ocena działań organów gmin oraz podmiotów zobowiązanych do zapewnienia osobom skazanym warunków do wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w ramach kary ograniczenia wolności oraz orzekanej w zamian za nieściągalną grzywnę⁸³. Jak się okazało, omawiana praca nie osiąga pożądanej efektywności, a jej funkcja resocjalizacyjna nie jest realizowana⁸⁴.

Przechodząc do szczegółów, wskazać należy, że prace wykonywane przez skazanych nie były efektywne, nie angażowali się oni bowiem dostatecznie w wykonywanie powierzonych im obowiązków, a jakość ich pracy była znikoma⁸⁵. Podmioty zatrudniające nie były zadowolone z pracy osób skazanych, a dla większości z nich osoby skazane stanowiły głównie dodatkowe obciążenie organizacyjne i finansowe⁸⁶. Jako przykład można podać, że wśród przeprowadzonych badań odnotowano przypadki gróźb wypowiedzianych przez skazanych pod adresem pracowników odpowiedzialnych za organizowanie i kontrolowanie pracy w celu

⁸² Informacja o wynikach kontroli NIK nt. *Tworzenie warunków do wykonywania kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne oraz prac społecznie użytecznych*, nr ewid. 9/2012/P/11/122/LBI, < <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/11/122/LLU/> >, dalej: informacja o wynikach kontroli NIK.

⁸³ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 4.

⁸⁴ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 6.

⁸⁵ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 7.

⁸⁶ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 18.

wymuszenia zaliczenia odbycia kary⁸⁷, opieszałość w wykonywaniu zadań, niejednokrotne porzucanie pracy, nieregularne przychodzenie do pracy, samowolne decydowanie o czasie pracy, pracę pod wpływem alkoholu czy też przypadki kradzieży⁸⁸. Co więcej, w ocenie niektórych podmiotów zatrudniających skazanych osoby te jedynie „odrabiały czas” wyznaczony przez sąd, chodziło im więc wyłącznie o uzyskanie potwierdzenia odbycia kary⁸⁹.

Poza tym zauważono, że współpraca gmin z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości sprowadzała się z reguły do formalnego wypełniania obowiązków wynikających z przepisów prawa⁹⁰. Wójtowie, burmistrzowie i prezydenci miast ograniczali się bowiem do wyznaczania miejsc i podmiotów, w których wykonywane były prace na cele społeczne, pomijając zupełnie potencjalne korzyści dla społeczności lokalnej oraz znaczenie tych prac dla resocjalizacji skazanych, a sądy nie korzystały z uprawnienia do określania potrzeb w zakresie rodzaju prac powierzanych osobom skazanym, co w konsekwencji prowadziło do powierzania im zbędnych czynności⁹¹. Nadto większość kuratorów miała problemy z wyegzekwowaniem od skazanych wykonania wyznaczonej im pracy⁹².

W dalszej kolejności wskazać należy, że zdarzyły się sytuacje niewywiązywania się podmiotów, gdzie wykonywana jest praca społecznie użyteczna, z nałożonych na nie obowiązków. I tak odnotowano niewypełnienie obowiązku poinformowania rad gmin o podmiotach wyznaczonych do zapewnienia pracy skazanym, nieprowadzenie wykazów podmiotów obowiązanych do przyjęcia osób skazanych⁹³, niepoddawanie skazanych badaniom lekarskim, nieprzeszkolenie ich w zakresie przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy, niezapewnienie im odzieży i obuwia roboczego czy też niewyznaczenie osoby odpowiedzialnej za nadzorowanie i kontrolowanie prac⁹⁴.

Jak wyżej wykazano, właściwe organy gminy ograniczają się wyłącznie do formalnego wypełniania swoich obowiązków, nie bacząc na

⁸⁷ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 18.

⁸⁸ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 19.

⁸⁹ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 18, 19.

⁹⁰ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 7.

⁹¹ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 7.

⁹² Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 12.

⁹³ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 14.

⁹⁴ Zob. informacja o wynikach kontroli NIK, s. 16.

realizację funkcji resocjalizacyjnej prac społecznie użytecznych. Taka sama obawa zachodzi także w stosunku do kuratorów. W polskim systemie prawa brakuje bowiem dostatecznych przepisów prawnych, które obligowałyby kuratorów do podejmowania poszczególnych czynności mających na celu jak najpełniejszą realizację celu wychowawczego kary ograniczenia wolności. Podkreślić w tym miejscu należy, że sprawne realizowanie tej kary zależy w bardzo dużym stopniu od aktywności kuratora zawodowego⁹⁵. W sytuacji braku szczegółowych przepisów obligujących kuratorów do podejmowania konkretnych czynności istnieje ryzyko czysto formalnego traktowania swoich zadań, co niweczy szansę na spełnienie głównego celu omawianej kary (zmianę postawy skazanego). Można bowiem pokusić się o stwierdzenie, że nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne (praca społecznie użyteczna) tych celów w praktyce nie realizuje. Zasadne byłoby więc rozważenie innego rozwiązania prawnego, które wyżej przybliżone cele tej kary spełniałoby w sposób pełniejszy. Należy mieć jednak na uwadze, że możliwa jest zmiana obowiązku pracy na potrącenie wynagrodzenia. Rodzi się więc pytanie – czy może ta forma wykonywania kary ograniczenia wolności w obecnym stanie prawnym wskazane cele realizuje.

4.2. Potrącenie wynagrodzenia

Stosownie do brzmienia art. 63a § 1 k.k.w. w szczególnie uzasadnionych przypadkach sąd może zmienić formę obowiązku wykonywania pracy, przyjmując 20 godzin pracy na cele społeczne za równoważne 10% wynagrodzenia za pracę, a orzeczona praca nie może przekroczyć 40 godzin w stosunku miesięcznym. Natomiast zgodnie z art. 35 § 2 k.k. potrącenie wynagrodzenia za pracę może być orzeczone wobec osoby zatrudnionej, a w okresie, na jaki zostało ono orzeczone, skazany nie może rozwiązać bez zgody sądu stosunku pracy.

Ta forma obowiązku wykonywania pracy przyjmuje również postać pracy kontrolowanej, z tym jednak, że kontrola ta ma charakter bardziej ogólny⁹⁶. Jedynym przepisem prawnym, który odnosi się do kontroli pracy z potrąceniami wynagrodzenia, jest art. 55 § 2 zd. 1 k.k.w., który

⁹⁵ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 357.

⁹⁶ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 108.

stanowi, że czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności oraz obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę wykonuje sądowy kurator zawodowy⁹⁷. Z kolei zasady egzekucji potrąceń wynagrodzenia zostały określone w sposób ogólny w art. 59 k.k.w. Z brzmienia tego przepisu wynika, że potrąceń tych dokonuje zakład pracy skazanego, który dostaje od sądu odpis orzeczenia zawierający informację, na czym rzecz mają być dokonywane potrącenia, dokąd powinny być wpłacane oraz z jakich składników wynagrodzenia za pracę i w jaki sposób należy ich dokonywać⁹⁸. Wypłacając wynagrodzenie skazanemu, zakład pracy potrąca określoną w orzeczeniu część wynagrodzenia i bezzwłocznie przekazuje potrąconą kwotę stosownie do otrzymanych wskazań, zawiadamiając o tym sąd⁹⁹. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że brak jest przepisów o przekazywaniu kuratorowi przez zakład pracy informacji o wywiązywaniu się przez skazanego z obowiązku przestrzegania w miejscu pracy ustalonych zasad zachowania, porządku i dyscypliny, ale też o porzuceniu pracy, rozwiązaniu stosunku pracy czy innych przeszkodach uniemożliwiających wykonanie kary¹⁰⁰. Utrudnia to niewątpliwie sprawowanie przez kuratora kontroli nad wykonywaniem tej formy obowiązku pracy, zasadna jest więc w tym zakresie interwencja ustawodawcy¹⁰¹. Regulacje dotyczące tej formy wykonywania kary ograniczenia wolności są bowiem fragmentaryczne, co może rodzić problemy w postępowaniu wykonawczym¹⁰².

W dalszej kolejności wskazać należy, że *de lege lata* możliwe jest dokonanie potrąceń wyłącznie na cel społeczny wskazany przez sąd¹⁰³. Należy pod tym rozumieć ponadindywidualny cel niedochodowy, który pozytywnie jest oceniany przez ogół społeczeństwa i ma na uwadze dobro tego ogółu¹⁰⁴.

Należy mieć jednak na uwadze, że zmiana formy obowiązku wykonywania pracy na dokonywanie potrąceń z wynagrodzenia możliwa jest

⁹⁷ Zob. R. Giętkowski, *Kara...*, s. 108.

⁹⁸ Art. 59 § 1 k.k.w.

⁹⁹ Art. 59 § 2 k.k.w.

¹⁰⁰ R. Giętkowski, *Rola...*, s. 78.

¹⁰¹ Zob. R. Giętkowski, *Rola...*, s. 78.

¹⁰² Zob. R. Giętkowski, *Rola...*, s. 74.

¹⁰³ Do 2009 r. możliwe było dokonywanie potrąceń z wynagrodzenia także na rzecz Skarbu Państwa.

¹⁰⁴ R. Giętkowski, *Kara...*, s. 114.

wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach (art. 63a § 1 k.k.w.). Ustawodawca upoważnił więc w tym wypadku sąd do oparcia swej decyzji na kryteriach ocennych, a występowanie tej klauzuli winno się oceniać zawsze *ad casum*. W literaturze wskazuje się, że jako podstawę zmiany formy obowiązku pracy można traktować przykładowo rozwiązanie stosunku pracy ze skazanym przez pracodawcę, likwidację zakładu pracy bądź też nawiązanie stosunku pracy przez skazanego czy podjęcie dodatkowego zatrudnienia¹⁰⁵. Taką szczególną okolicznością nie będzie natomiast sam fakt wykonywania przez osobę skazaną pracy zawodowej, ale może już nią być charakter tej pracy¹⁰⁶. Ustawodawca traktuje więc możliwość zmiany formy obowiązku wykonywania pracy jako wyjątek, przyjmując za zasadę wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. To rozwiązanie należy ocenić krytycznie. Pożądanym rozwiązaniem prawnym byłoby dopuszczenie możliwości zmiany formy obowiązku wykonywania tej pracy na dokonywanie potrąceń wynagrodzenia w każdym możliwym przypadku.

Zaznaczyć w tym miejscu należy, że w literaturze pojawiały już się głosy krytykujące obecne rozwiązanie prawne i postulujące zmianę art. 63a k.k.w.¹⁰⁷ Wskazywano bowiem, że wymóg zmiany formy obowiązku wykonywania pracy wyłącznie w szczególnie uzasadnionych przypadkach jest niezrozumiały i prowadzić może do zniweczenia celu przyjętego unormowania¹⁰⁸. W literaturze wskazano, że cel ten stanowi umożliwienie osobie skazanej odbycia orzeczonej wobec niej kary ograniczenia wolności bez konieczności i w celu uniknięcia orzekania zastępczej kary pozbawienia wolności¹⁰⁹. Nadto użyta klauzula może w znaczący sposób utrudnić stosowanie tego przepisu w praktyce¹¹⁰. Z tych względów postulowano więc, by o możliwości zmiany obowiązku pracy decydowały względy wynikające z konkretnych okoliczności faktycznych, nie zaś trudne do zdefiniowania szczególnie uzasadnione wypadki¹¹¹. Stanowisko to trafne jest też z następującego względu.

¹⁰⁵ L. Osiński, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 63a, nb. 3.

¹⁰⁶ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys...*, s. 508.

¹⁰⁷ Tak m.in. L. Osiński, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 63a, nb. 6; S. Lelental, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 63a, nb. 3–4.

¹⁰⁸ S. Lelental, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 63a, nb. 3.

¹⁰⁹ Zob. S. Lelental, w: *Kodeks...*, komentarz do art. 63a, nb. 4.

¹¹⁰ L. Osiński, w: *Kodeks*, komentarz do art. 63a, nb. 6.

¹¹¹ S. Lelental, w: *Kodeks karny wykonawczy...*, komentarz do art. 63a, nb. 4.

W sytuacji dokonywania potrąceń z wynagrodzenia za pracę skazany otrzymuje znaczną część wynagrodzenia, co może zwiększać jego motywację do należytego wywiązywania się przez niego z obowiązku pracy. W przypadku bowiem nieodpłatnego świadczenia pracy osoby skazane – jak zostało wykazane w toku wyżej wspomnianej kontroli NIK – nie angażują się wystarczająco w wykonywanie powierzonych im obowiązków, a dla pracodawców stanowią często dodatkowe obciążenie. Zauważyć należy, że skazany – w przeciwieństwie do wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne – w obawie przed utratą pracy i związanego z nią wynagrodzenia będzie w sposób bardziej należyty wywiązywał się ze swoich obowiązków pracowniczych, co prowadzić będzie do pełniejszej realizacji funkcji resocjalizacyjnej kary ograniczenia wolności. Założeniem ustawodawcy było bowiem – jak już była o tym mowa – wychowywanie skazanego przez pracę. Stąd też z wyżej przedstawionych względów – idąc za wyżej wspomnianym postulatem zmiany przepisu art. 63a k.k.w. – forma obowiązku pracy polegająca na dokonywaniu potrąceń z wynagrodzenia winna stanowić główną postać kary ograniczenia wolności. Z uwagi jednak na to, że *de lege lata* instytucja ta nie jest w sposób zadowalający uregulowana, a przede wszystkim mając na uwadze wyżej zasygnalizowane formalne traktowanie obowiązków przez organy gminy oraz kuratorów sądowych, zasadne jest rozważenie wprowadzenia nowej regulacji prawnej, która w sposób pełniejszy realizowałaby funkcję resocjalizacyjną kary ograniczenia wolności.

5. Propozycja nowej regulacji prawnej

Jak już była o tym mowa, forma obowiązku pracy polegająca na dokonywaniu potrąceń z wynagrodzenia jest uregulowana w sposób fragmentaryczny. Co więcej, istnieje duża obawa czysto formalnego traktowania przez kuratorów sądowych swoich obowiązków. Ponieważ brak regulacji prawnej zobowiązującej kuratora sądowego do podejmowania określonych działań, więc ich niepodjęcie przez większość kuratorów nie powinno budzić większego zdziwienia. Należy bowiem wyjść z założenia, że niewielu kuratorów podejmie z własnej inicjatywy dodatkowe czynności mające na celu resocjalizację skazanego bez wyraźnie przewidzianego w ustawie takiego obowiązku. Konieczna jest więc, z wyżej za-

sygnalizowanych względów oraz w celu realizacji celów wychowawczych kary ograniczenia wolności, interwencja ustawodawcy w tym zakresie.

W pierwszej kolejności wskazać należy, że zasadna jest – jak już była o tym mowa – rezygnacja ustawodawcy z wymogu zaistnienia szczególnie uzasadnionego przypadku przy zmianie formy obowiązku wykonywania pracy na potrącenie wynagrodzenia. Jak wskazano powyżej, stoi to w sprzeczności z celem przyjętej regulacji. Nadto, z wyżej przedstawionych względów, samo potrącenie wynagrodzenia nie powinno stanowić wyjątku, lecz zasadniczą postać kary ograniczenia wolności. Jest to relewantne przede wszystkim z punktu widzenia realizacji przyjętych przez ustawodawcę celów resocjalizacyjnych tej kary, o czym była mowa powyżej.

W celu jak najpełniejszej realizacji wyżej scharakteryzowanych celów omawianej kary, godne rozważenia jest przyjęcie następującego rozwiązania prawnego. W pierwszej kolejności przemyślenia wymaga nałożenie na kuratorów dodatkowych obowiązków na etapie pierwszego kontaktu ze skazanym, tj. jego wysłuchania i pouczenia. *De lege lata* podczas pierwszej rozmowy z osobą skazaną kurator zawodowy poucza ją o prawach i obowiązkach wynikających z orzeczonej kary ograniczenia wolności, a także o konsekwencjach uchylania się od odbywania kary¹¹². Natomiast jeżeli wykonaniu podlega kara ograniczenia wolności polegająca na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, kurator zawodowy – jak już była o tym mowa – po wysłuchaniu skazanego określa rodzaj, miejsce i termin rozpoczęcia pracy oraz omawia ze skazanym sposób wykonywania kary ograniczenia wolności¹¹³. Obecne rozwiązanie prawne nie jest zadowalające i stawia na pierwszym miejscu wykonywanie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, która nie spełnia w gruncie rzeczy założonych przez ustawodawcę celów, co było powyżej wielokrotnie sygnalizowane.

W celu zwiększenia znaczenia dokonywania potrąceń z wynagrodzenia jako (*de lege ferenda* głównej) formy kary ograniczenia wolności rozważyć należy zobowiązanie kuratora sądowego do poszukiwania ofert pracy skazanemu, co mogłoby korespondować z dodatkowymi obowiązkami powiatowych urzędów pracy. Optymalnym rozwiązaniem

¹¹² Zob. § 25 ust. 2 rozporządzenia z 2016 r.

¹¹³ Zob. § 25 ust. 4 rozporządzenia z 2016 r.

prawnym byłoby w pierwszej kolejności – podczas pierwszego kontaktu ze skazanym – zobowiązanie go do poszukiwania odpłatnego stanowiska pracy w odpowiednim terminie, przy jednoczesnym poinformowaniu go o możliwości dokonywania potrąceń z przyszłego wynagrodzenia. Po upływie wyznaczonego terminu aktualizowałyby się obowiązki kuratora sądowego do przedstawienia skazanemu trzech ofert płatnej pracy, z których skazany mógłby skorzystać. Godne rozważenia jest także zobowiązanie powiatowych urzędów pracy do przedstawienia kuratorowi sądowemu przynajmniej trzech ofert pracy dla skazanych. *De lege lata* nie mają one bowiem w zasadzie żadnych obowiązków związanych z organizacją wykonywania kary ograniczenia wolności. Nałożenie na powiatowe urzędy pracy wskazanego obowiązku bez wątpienia ułatwiłoby znalezienie potencjalnej płatnej pracy dla skazanego i ewentualne dokonywanie potrąceń z przyszłego wynagrodzenia, a co za tym idzie – w odniesieniu do tej formy kary ograniczenia wolności – przyczyniłoby się do pełniejszego spełniania funkcji resocjalizacyjnej omawianej kary, o czym była mowa powyżej.

W dalszej kolejności wskazać należy, że stosownie do brzmienia art. 63a § 1 k.k.w. przy zmianie formy wykonywania pracy na potrącenie wynagrodzenia, 20 godzin pracy na cele społeczne jest równoważne 10% wynagrodzenia za pracę. Zastosowany przez ustawodawcę przelicznik wymaga jednak uzupełnienia. Nie można bowiem wykluczyć sytuacji, gdzie przykładowo część skazanych będzie podejmować zatrudnienie o niewielkim wymiarze godzin, co będzie się mijać z celem przyjętej regulacji. Mogą się również zdarzyć przypadki, gdzie skazany z różnych względów za wykonaną pracę otrzyma niewielkie wynagrodzenie, co nie stanowiłoby dla niego większej dolegliwości. Stąd też zasadne jest – przede wszystkim mając na uwadze wyżej przedstawioną propozycję nowej regulacji prawnej – wprowadzenie wymogu, by po pierwsze – skazany podjął zatrudnienie o liczbie godzin pracy odpowiadającej wyznaczonej przez sąd liczbie godzin nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Po drugie, by była to praca przynajmniej na pół etatu za co najmniej połowę minimalnego wynagrodzenia. Po trzecie, zatrudnienie skazanego winno trwać do końca odbywania kary ograniczenia wolności. Wskazane wymogi mogłyby zapobiec ewentualnym nieuczciwym działaniom ze strony osób skazanych podejmowanym w celu uniknięcia rzeczywistego odbywania kary ograniczenia wolności.

Wobec powyższego godna rozważenia jest zmiana treści art. 63a § 1 k.k.w. w następujący sposób: „Sąd może zmienić formę obowiązku wykonywania pracy, przyjmując 20 godzin pracy na cele społeczne za równoważne 10% wynagrodzenia za pracę podjętą co najmniej na pół etatu za co najmniej połowę minimalnego wynagrodzenia. Liczba godzin pracy odpowiada wyznaczonej przez sąd liczbie godzin nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Okres zatrudnienia odpowiada okresowi wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Orzeczona praca nie może przekroczyć 40 godzin w stosunku miesięcznym”.

Zauważyć w tym miejscu należy, że zaletą tej formy wykonywania kary ograniczenia wolności jest również odciążenie kuratorów w ich obowiązkach kontrolnych. Stosownie bowiem do brzmienia § 27 rozporządzenia z 2016 r. na kuratorze spoczywa szereg obowiązków związanych z wykonywaniem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, w szczególności kontroluje on sposób wykonywania przez skazanego kary przez wizyty w miejscu pracy, a także sprawdza prawidłowość wywiązywania się przez skazanego z nałożonych na niego obowiązków¹¹⁴, co bez wątpliwości związane jest z niemałym nakładem pracy. W odniesieniu natomiast do dokonywania potrąceń z wynagrodzenia – jak już była o tym mowa – brak jest szczegółowych regulacji odnoszących się do czynności kontrolnych podejmowanych przez kuratora sądowego. Nie powinno budzić jednak większych wątpliwości, że wskazane czynności polegać winny przede wszystkim na kontroli dokonania takiego potrącenia.

6. Podsumowanie

Kluczowym postulatem wynikającym z powyższego artykułu jest zmiana treści art. 63a § 1 k.k.w. w sposób umożliwiający zmianę formy obowiązku wykonywania pracy na potrącenie wynagrodzenia w każdym możliwym przypadku. Forma obowiązku pracy polegająca na dokonywaniu potrąceń z wynagrodzenia winna stanowić główną postać kary ograniczenia wolności. Zmiana treści wskazanego przepisu pozwoliłaby w większym stopniu osiągnąć cele resocjalizacyjne kary ograniczenia

¹¹⁴ Por. § 27 pkt 5 rozporządzenia z 2016 r.

wolności. Ponadto z uwagi na to, że kluczową rolę w procesie odbywania kary ograniczenia wolności odgrywają kuratorzy sądowi oraz w obliczu obawy czysto formalnego traktowania przez nich swoich obowiązków, godne rozważenia jest wprowadzenie dodatkowych, konkretyzujących przepisów prawnych zobowiązujących kuratorów do podejmowania określonych czynności mających na celu jak najpełniejszą resocjalizację skazanych. Sprawne realizowanie tej kary zależy bowiem w bardzo dużym stopniu od aktywności kuratorów sądowych.

Niemniej wskazać należy, że w obliczu wyżej poczynionych wywodów naglące są także zmiany w regulacjach odnoszących się *stricte* do wyboru miejsca pracy w ramach wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne (prac społecznie użytecznych). Obecne rozwiązania prawne zawierają bowiem mankament polegający na tym, iż skazany nie ma wystarczającego wpływu na wybór miejsca pracy, co zmniejsza jego motywację do podjęcia pracy i realizowania obowiązku pracy do końca okresu jego trwania.

Summary

This paper discusses the problems of selecting a place for performing socially useful work, as a part of the penalty of limitation of liberty, and the unpaid nature of such labor. The first part of the article presents a critical evaluation of the legal regulations governing unpaid, controlled, and socially useful work. The authors provide a critical view of the unpaid nature of such labor and the lack of sufficient influence of convicted individuals on the choice of a place where this work is performed. Further parts of the article present a proposal of a new regulation which would introduce deductions from the remuneration as the main part of the penalty of limitation of liberty.

Keywords

limitation of liberty, socially useful work, choice of the place of work, deduction from remuneration, executive criminal proceedings

Bibliography

- Dąbkiewicz K., w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. K. Dąbkiewicz, Warszawa 2015.
- Gerecka-Żołyńska A., Sych W., *Prawo karne wykonawcze. Zagadnienia procesowe*, Warszawa 2014.
- Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007.

- Giętkowski R., *Rola sądowego kuratora zawodowego i zakładu pracy w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII.
- Giętkowski R., *W sprawie nowych regulacji dotyczących wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 9.
- Hryniewicz E., *Obowiązek pracy na cele społeczne jako element kary kryminalnej*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny” 2013, z. 1.
- Jedynak T., Stasiak K., *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2014.
- Lelental S., w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. S. Lelental, Warszawa 2017.
- Małolepszy M., *Pomocniczy model wykonywania samoistnej kary grzywny*, Poznań 2014.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, w: *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, red. T. Kalisz, t. XXXIII, Wrocław 2014.
- Olszewski T., *Propozycja zmian kary ograniczenia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4.
- Osiński L., w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, P. Gensikowski, J. Potulski, L. Osiński, Warszawa 2018.
- Piekut G., *Konsekwencje uchylania się od odbywania kary ograniczenia wolności*, w: *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, red. T. Kalisz, t. XXXIX, Wrocław 2016.
- Politowicz K., *Uwagi na tle wymiaru i wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2013, nr 2.
- Postulski K., w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. K. Postulski, Warszawa 2016.
- Szewczyk M., *O nowy kształt kary ograniczenia wolności*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. W. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.